

A KÉTSZÁZÖTVEN- ESZTENDŐS KÁVÉHÁZ

Válságos időkben él a kávéipar, olvassuk az újságokból. De hát csoda?! Hiszen most válságban van az egész világ. Ha nyugodalmassabb idők járnának, talán a bécsiék is nagyobb feneket kerítettek volna annak, hogy a kávéház intézménye az idén lett kétszázötvenesztendő. Egy *Kolsiczki* nevű lengyel embernek jutott eszébe harmadfél száz évvel ezelőtt, hogy a török megszállás alól felszabadított Bécsben megnyissa az első kávéházat. Ez a *Kolsiczki* kalandos múltú ember volt. Fiatalabb éveiben az osztrák-keleti kereskedelmi társaságot szolgálta Konstantinápolyban. Ott tanult meg törökül és ott tanulta meg: miképpen főzik babkávéból a jóféle „feketeleves”. Mialatt pedig 1683-ban Kara Musztafa nagyvezér tatár hadai Bécs szorongatják: *Kolsiczki* felcsap spionnak és a megszállás után „eredményes szolgálataiért” kapja a kávéház-nyitási engedélyt: Lipót császártól.

Az első kávéház

Milyen lehetett Európa első kávéháza? Nem tudjuk. De annyi bizonyos, hogy ebben a kávéházban még nem voltak velencei tükrök és párnás székek. Ebben a kávéházban nem márványasztalon és nem porcellánecszeben szolgálták fel a moka kávékat, már csak azért sem, mert a porcellánt az első bécsi kávéház megnyitása után huszonhat esztendővel fedezte fel egy *Böttger* János Frigyes nevű berlini gyógyszerész. Azt sem tudjuk, hogy beváltak-e *Kolsiczki* számításai és eredményei. De ha az élelmes lengyel nem is gazdagodott meg a kávéból: azok között, akik utána jöttek, akik követték a példáját, azok között bizony nagyon sokan voltak, akik megtollasodtak. Hogy az ötlel nem volt rossz és lehetett belőle pénz csinálni, az bizonyítja legjobban, hogy nagyon sokan és sok helyen utánozták. Az idők folyamán nemcsak Bécsben szaporodtak el a kávéházak, hanem Budapesten, Párizsban és az idegenektől frekventált olasz városokban is.

A kávéház intézménye ott lett különösen népszerű, hol sok volt az idő-milliomos és ahol nagy becsülete volt a *dolce far niente*-nek. Mert az az élvezet, amit a kávéház nyújtott, már két, meg harmadfél száz esztendővel ezelőtt is kétfős élvezet volt. Maga a fekete kávé, ha még olyan jó is, nem lenne tökéletes, ha nem lehetne óraszámra elüldözgelni mellette. A kávéház egy új szórakozást teremtett meg. Alkalmat adott a társas érintkezésre. Majdnem másfél száz esztendőn keresztül a kávéház volt a kaszinó, ahol különböző foglalkozású és különböző társadalmi kaszthoz tartozók összejöttek, vagy azért, hogy elbeszélgessenek a világ folyásáról, vagy azért, hogy üzleteket kössenek. Már a legrégebbiek is a kávéházban politizáltak; de nem lehet letagadni a kávéház kulturális jelentőségét sem. Nagyon jól tudjuk, hogy hány költő, meg író karrierje indult el a kávéházból; forradalmak és világsikerök születtek a csésze fekele mellett. És a moka teremtette meg a „kávéházi filozófust.”

Tudni kell, hogy a XVIII. században milyen széttagolt volt a társadalom. Hány kasztl és hány klikk volt abban az időben, amikor még a polgári osztály is csak kialakulófolyamban volt. Köznemest és arisztokratát; meseterembert és kereskedőt; katonát és honorációt láthatatlan kínai falak választották el egymástól. És a polgárosodás, a polgári osztály kialakulása a kávéházból indult ki. Kasztlak és klikkek, katonatisztek és céhvezérek a moka mellett találkoztak. A fekete kávé hozta őket össze. Itt szórakozott, pipázott és pipázott a régi és legrégebbi Pest is.

Bethieno és a többiek

Mert Pesten nagyon korán rájöttek a fekete kávé ízére. A polgárok lajstromában találunk egy *Cavesieder* Blasius nevű rács embert, aki 1714-ben házat vesz Pesten. Ez a Blasius nemcsak nevére, hanem foglalkozására nézve is csak kávéfőző lehet, 1727-ben

a Régiposta utcában egy *Starkh* János nevű ember házat vett. A *Grundbuch* azt is elárulja, hogy *Starkh* kávéfőző volt. És ha kávéfőző volt, akkor nyilván kávéháza is volt neki. Ebben az időben különben már városi kávéház is volt Pesten, mégpedig a Dunaparton, a mai Hangli tájékán; a hajóhid mellett, 1737-ben már három kávéház volt Pesten, ami abból is kiderül, hogy a „Hunderterek”, magyarul „Századosok” — így hívták akkoriban a városal, a száztagú törvényhatósági bizottság tagjait, szóval a „századosok” előterjesztésében, melyet a Tanácshoz intéztek, ezt olvassuk: „*Bethieno* kávéfőzőnek meghagyandó lenne, hogy a kávé úgy mérje, miként a többiek, hogy minekutána úgy sem találja boldogulását: a másik kettőt egyúttal tönkre ne tegye.”

A nemes Tanács eredeti sváb nyelven így válaszolt az előterjesztésre: „*Wirdt man to rachten auch zwischen denen Caveesiedern ein mittl zu machen.*”

Ebből két dolgot tanulhatunk. Az egyik az, hogy 1737-ben Pesten már három kávéfőző működött; a másik az, hogy Pesten már abban az időben is tudták, hogy mi az a *tisztességtelen verseny*. Mária Terézia idejében viszont kártyacsatáikról voltak híresek a pesti kávéházak. Mária Terézia királynő ugyan 1770-ben szigorú rendelettel tiltotta el a hazárd játékot, de azért természetesen ez a rendelet nem irtotta ki a játékszenvedélyt. *Farao-t*, *Quindecim-t*, *Ferbli-t*, *malmot*, *kockát*, *durákat* és természetesen *vingt-un-t* játszottak. De sok pénzt lehetett veszteni billiárdon is. A rendőrség *Bossel* Hatvani uccai kávéházában le is fülelt egy arisztokratából, katonatisztekéből, kereskedőkből és földbirtokosokból álló kártyás társaságot, de rájuk bizonyítani nem lehetett semmit. *József* császár idejében bezzeg már egészen modernek voltak a pesti kávéházak. A leghíresebb volt a kávéházak között a *Korona kávéház*. A Váci ucca és *Korona* ucca sarkán (Váci ucca 14) és az egykorú azt írja róla, hogy „sok más kellemetesebb kívül arról is nevezetes, hogy a legmértesebb német és francia ujságokat tartja.” Előkelőnek mondták a *Gabler* János üveges házának (Váci ucca 20) első emeletén levő kávéházat is, de ez a kávéház felé se járt a Koronának. Az első igazán modern kávéházat azonban *Kemnitzer* János, meg gazdagodott timár építette azon a helyen, amelyen ma a Pénzügyi Központ háza áll. Ennek a kávéháznak aztán hetedhét országban nem volt párja.

A „Hét választó fejedelem”-től a Zrinyiig

A XIX. század elején körülbelül ötvenezer lakója és 26 kávéháza volt Pestnek. Akkoriban már nem is egészen a feketéért jártak az emberek a kávéházba, hanem azért, mert sehol a világon olyan nagyszerűen el nem vesztíthette az ember az aprópénzét, mint ott. *Schams* Ferenc, aki 1821-ben könyvet adott ki Pestről, elkészedett hangon ír ezekről a kávéházi kártyacsatákról. Azt mondja, hogy ha Lipót császár tudta volna, hogy az első bécsi kávéház, amelyet 1683-ban nyitott ki *Kolsiczki*, százharminc esztendő alatt mekkora rajt ereszt és hogy egykor ezek a kávéházak lesznek melegágyaivá a kalandorok és a professzionista játékosok, a szerencselovagok és csalók játékainak, akkor nagyon meg gondolta volna, hogy adjon-e koncessziót az első kávéház megnyitására. „Ha sejtette volna a császár, hogy a pénzverő prés egy esztendő alatt három hónapig dolgozik, csak azért, hogy a nélkülözhetlenné váló babkávét és cukor árát a külföldiek fizethessék: biztosan megtagadta volna az élelmes lengyel spion kívánságát s inkább neki ajándékozta volna valamelyik nemes birtok jövedelmét”. Ezzébként említi *Schams*, hogy a kávéházban már nemcsak kávé kapni, hanem teát, csokoládét, különféle kevert puncsot, limonádét, mandulalejzet, sodót, rozsólist, fagyaltot s más efféleket, amiknek néhány évszázaddal az

előtt még nevét is alig ismertük. Pesten 1820 táján még mindig a „*Hét választó fejedelemhez*” és a „*Koronához*” címzett két Váci uccai kávéház volt a legelőkelőbb; de a „*Fehér hajó*”, a „*Vadászkürt*” és a „*Magyar király*” is nagyon népszerű volt. A negyvenes években a *Sas*-ba az orvosnövendékek jártak; a *Pilva*-ba a törvénygyakorló fiatalok; a *Magyar király*-t a német színészek látogatták; az *Angol királyné*-t az előkelőség és a kereskedők. A *Zrinyi kávéház* a Kossuth ucca és a Múzeum körút sarkán állott, most egy ruhakereskedő üzlete van a helyén. Nem lehetett nagyon jó híre ennek a kávéháznak, mert a negyvenes esztendők egyik leírása azt mondja róla, hogy: „a *Zrinyi kávéház* is lassanként kivetkezik szennyes és aljas jelleméből, mire a Nemzeti Színház közelébe látszik befolyással lenni.”

A pikkolótól a cikóriáig

Sok volna elmondani, hogy miképpen fejlődtek a kávéházak és miképpen idomultak hozzá a szépülő nagyvárosokhoz. Minden újítás, amit a kávé-fantázia kitalált: egy-egy etappeja volt Budapest fejlődésének. Milyen érdekes korszakot jelentett a kávéházak történetében, mikor az egyik kávé a drágaságra és a kispénzű törzsvendégekkel való tekintettel kitalálta a *pikkoló-feketét* s a *kapucinert*? Mikor jött hozzánk a *bécsi reggeli* és a *komplett früstök*? Mennyi időnek kellett elmúlnia, amíg kialakult, hogy a tejeskávé fölül, vagy habbal; félbarnán, vagy langyosan is lehet felszolgálni? Milyen nagy változás volt az a kávéházak életében, mikor kitalálták a kávé sok a nagy üveglapot, amin keresztül szivarszó és „csésze fekete” mellől páholyból nézheti az ember a világot; a mindennapi kenyér után loholó és szaladó embereket. És vajjon ki volt az a kávé, aki felfedezte, hogy a jó törzsvendég *cikóriával* is megissza a kávé, mert a kávéházban nem is a kávé a legfontosabb, hanem a kényelem, a társaság, az ujság és a kílátás...

Kétszázötven esztendő nagy idő. Ez alatt az idő alatt alaposan megváltozott a kávéház is, a törzsvendég is, de megváltozott a fekete kávé is. Van erős fekete, van gyenge fekete; van olyan fekete is, amiben minden van, csak fekete nincs. Van fekete, amiben túlsúlyos sok a pótkávé. Azonban azt hiszem még sincs igaza annak a maliciózus kávéházi törzsvendégnek, aki egy öreg kávésról kitalálta, hogy még tévedésből sem adott jó fekete kávé. Mikor ez az öreg kávé búcsúzott az élettől — meséli ez a „stamgaszt” —, oda intette magához a legidősebb fiát és elhaló hangon mondta neki:

— Fiam, én elmegyek. Rád hagyom a titkomat: kávébabából is lehet feketét főzni!..

Pásztor Mihály